

ÖNAL, Mehmet Naci, (2002), *Oyun Tekerlemelerinin Yapısı Ve Türkçe'nin Eğitim-Öğretimindeki Yeri*, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.9-Güz, s.133-149.

ÖYUN TEKERLEMELERİNİN YAPISI VE TÜRKÇE'NİN EĞİTİM- ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

ÖZET

Tekerlemeler, âşıklar, meddahlar, çocuklar ve geleneksel halk tiyatrosu içinde kullanılan söz kalıplarıdır. Çocukların oyunlarında yer alan tekerlemeler, çocuklar tarafından oluşturulmuş ilk edebî ürünlerden biridir. Tekerlemeler, dış yapılarında kararlılık görülmesi de, ses ritmi ile şiirin bir parçası olur. Tekerlemelerin iç yapısı çocukların dünyasını yansıtır. Tekerlemeleri oluşturan kelimeler arasında anlamlı ve anlamsız olanları vardır. Tekerlemeler çocuklar tarafından yeniden oluşturulabilir.

Tekerlemeler bir amaca yöneliktir. Bu amaç ebe seçmektir. Tekerlemelerle çocuklar dilin pek çok unsurunu bir arada kullanır. Tekerlemeler çocuk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Türkçe'nin eğitim ve öğreniminde katkı sağlar. Tekerlemelerle çocuklar öğrenmeyi öğrenir.

Anahtar Kelimeler:

Tekerleme, şiir, işlev, eğitim, öğretim.

ABSTRACT

Jingles are the word-patterns used by wandering mistrels, public story-tellers children and by the actors of traditional folk theatres and Turkish shadow showmen. Jingles in children games are the first literary pieces created by children. Although the jingles haven't got external permanent patterns, they become segment of a poem their sound rhythm. The internal patterns of jingles reflect the world of children. There are both meaningful and meaningless patterns in jingles. They can be recreated by children.

They also have got an aim. This aim is to choose a partner. Children can use various elements of the language together in jingles. Jingles has a very distinguished place in children's literature. They positively contribute to the education of Turkish Language. With jingles children learn the learning

Key Words:
Jingles, poetry, function, education and teaching.

Giriş

Ana dilin güzel sanatlar içinde yerini alması, dilin işlenmesi ile mümkündür. Bir dil, eğitim almış okur-yazarlarca sanata dönüştürülerek edebîleştirileceği gibi, düzenli bir eğitim almayanlar tarafından da edebîleştirilebilir. Dili sadece büyükler değil, çocuklar da okul öncesinden başlayarak işleyebilir. Dil insanın yaşamı boyunca işlenip edebîleştirilir. Halkın yaptığı edebîleştirme genellikle sözlü olur. Çocuklar da sözlü edebiyata kendilerince katkıda bulunur.

Çocukların öğrendikleri her yeni kelime, onlar için yeni bir dünya demektir. Çocuklar, gündelik konuşmaların ötesinde dilin imkânlarını zorlamaya çalışırlar. Öğrendikleri dili iletişim kurmanın yanı sıra, kolayca birer oyun ve eğlence aracı olarak kullanabilirler. Bu oyunlardan biri “kuş dili” dir. Kuş dili bazı heceleri cümlelerin her kelimesinin hece aralıklarına yerleştirilmek suretiyle yapılır. Dilin diğer imkânları arasında küfür, argo, yemin, deyim, atasözü gibi yapılar, dil öğrenim sürecinde çocukların dil dünyası içinde yerini almaya başlar.

Çocuklar tarafından dilin imkânlarının her fark edilişi, yeni bir aşamayı da beraberinde getirir. Çocuklar okul öncesi dönemden (4-6 yaşlarından) başlayarak cümle seviyesinde hızlı bir dil öğrenme sürecine girerler¹. Önceden işlenmiş tekerlemeler, bilmeceler, fıkralar, masallar vb. dilin sunduğu edebî ürünler olur. Bu edebî türler çocukların edebiyat dünyalarını oluşturur. Masalların dışında bilmeceler, fıkralar ve tekerlemeler çocuklar tarafından yeniden üretilebilir. Çocuklar dili işleyerek onu edebîleştirmeye devam ederler. Edebiyat süreci, okul öncesinden, okul hayatına taşınır.

¹ Tacettin Şimşek, **Çocuk Edebiyatı**, Rengarenk Yay., Ankara, 2002, 22-30.

Bu çalışma ile çocuk oyunlarındaki “oyun tekerlemeleri”nin nasıl edebîleştirildiği, tekerlemelerin yapısı ve çocukların dil eğitimi ve öğrenimi içindeki yeri, tekerlemelerin dil işlevleri, tekerleme ve eğitim-öğrenme ilişkileri ele alınacaktır. Çocuk oyunlarındaki tekerlemelerle ilgili derli toplu çalışma sayısı oldukça azdır veya yetersizdir. Yapılmış çalışmaların çoğu çocuk oyunlarındaki tekerlemelerle doğrudan değil, dolaylı olarak yapılmış çalışmalardır.

Kimi zaman yaptığımız derlemelerden yararlandık. Bunun yanı sıra çeşitli kitaplarda ve dergilerde yer almış oyun tekerlemelerini inceledik ve bunlar arasından seçmeler yaptık².

Tekerlemenin Tanımı ve Kapsamı

Tekerleme İngilizce’de: “jingle”, Almanca’da: “stereotyper formel” ile karşılık bulur. Türkiye’nin dışındaki diğer Türk boylarında tekerleme kelimesinin karşılığı: Azerilerde: “sanama,” Kazaklarda: “öleñ” ve “tekerleme,” Kırgızlarda: “cañılmaç,” Özbeklerde: “bala koşukları,” “sanaş” ve “sanak,” Türkmenlerde: “sanavaç,” şeklindedir³.

Tekerleme kelimesinin kelime kökü, “tek” isim kökünden gelir; teker teker söyleme anlamındadır. Çeşitli sözlüklerde ve ansiklopedilerde tekerlemenin açıklaması yapılır:“1-Daha çok masalların başında kullanılan, ölçülü, uyaklı, anlamlı ya da anlamsız söz dizisi. 2- Saz ozanlarının birbirleriyle

² Bunlardan bazıları: Sezer Odabaşoğlu, **Bir Avuç Tekerleme**, Esin Yay., İstanbul (tarihsiz); Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981; Musa Baran, **Çocuk Oyunları**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1999; Mevlüt Özhan-Prof. Dr. Malik Muradoğlu, **Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1997; Nail Tan, **Çocuklarımıza Folklor Hazineslerinden Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981; Erman Artun, **Tekirdağ Folklorun’dan Örnekler**, Tekirdağ, 1983; H.Hüseyin Ünlü – Mehmet Ünlü, **Bilmeceler Tekerlemeler Pratik Zekâyı Geliştirici Bilmeceler Sayışmalar-Yanıltmalar Atasözleri Bulmacaları**, Ünlü Yay., İstanbul, (tarihsiz); Doğan Kaya, “Sivas Acıyurt Köyü Seyirlik ve Çocuk Oyunları1”, **Türk Folkloru**, S.67, (Şubat 1985) 21-22; Cahit Öztelli, Çocuk Oyunlarında Ebe Çıkarma Tekerlemeleri,” **TFA**, 5.C, S.108, (Temmuz 1958), 1721-1722; Rengin Zembat, Aynur Çağlarım ve Aziz Sivashoğlu, **Okul Öncesi Eğitim Seti**, İstanbul, 1999; **Mavi Boncuk Anaokulu Ünite Dergisi**,(hızl. Semra Bozkurt, Nazım Akyıldız) Murat Yayıncılık, İstanbul, 2001.

³ Doğan Kaya, **Anonim Halk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara, 1999, 546.

yaptığı karşılıklı şiir söyleme yarışması. 3- Ortaoyunlarında özellikle Kavuklu'nun kullandığı sözler”⁴.

Tekerleme: “Masal, hikâye, halk tiyatrosu, bilmece gibi türlerin içinde, Âşık edebiyatında, çocuk oyunlarında ve bazı törenlerde, ya da bağımsız olarak görülen halk edebiyatı türü. Tekerlemeler bir yandan bağımsız olarak söylenmesi, bir yandan da içinde yer aldığı türden ayrılan bazı özelliklerin bulunması halk edebiyatının ayrı bir türü olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Tekerleme daha çok çocuk geleneklerinde yer alan bir türdür”⁵.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere, tekerlemelerin kullanım alanı oldukça geniştir: Saz şiiri, halk şiiri, meddah anlatmaları, masallar, Karagöz ve Ortaoyunu gibi farklı türler içinde tekerlemeler bulunmaktadır.⁶ Tekerlemelerin biçim ve ses yönü şöyle tanımlanır: “Genellikle ölçülü, kafiyeli, simetrik, onomatopli ve sürrealist söz dizisi.”⁷ Veya: “Geleneksel basmakalıp bir nitelik kazanmış söz, sözler”⁸.

Daha önce tekerlemelerin yapıları ve konuları üzerine çeşitli tasnifler yapılmıştır⁹. Tekerlemelerin yapıları, ortamı, özellikleri ve çeşitlerini belirtilmiştir. Tekerlemelerin çeşitleri şu alt başlıklarla sıralanır: Çocuk tekerlemeleri, masal tekerlemeleri, mektup tekerlemeleri, okşamalar, dua, dilek ve niyet tekerlemeleri, seyirlik oyunların icrasında söylenen tekerlemeler, muhtelif vesilelerle söylenen tekerlemeler, türkü ve şarkıların değiştirilmesiyle oluşturulmuş tekerlemeler¹⁰.

⁴ Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, Ansiklopedik Yay., İstanbul, 1982, C.IX, 2023.

⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Türler, Dergâh Yay., İstanbul, 1998, VIII, 296.

⁶ Pertev Naili Boratav, Tekerleme Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2000.9-10; Şükrü Elçin, “Tekerleme” Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt Edebiyat (Türkiye), TKAE Yay., Ankara, 1998, 451.

⁷ L. Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yay., İstanbul, 1984, 277-278.

⁸ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, Gelişim Yay., İstanbul, 1986, XVIII, 11358.

⁹ Masal tekerlemeleri üzerine en geniş çalışmayı Pertev Naili Boratav yapmıştır. Önce Fransa’da yayımlanan “Le “Tekerleme” Contribution À L’étude du Conte Populaire Turc, (Paris, 1963) eser, daha sonra Türkiye’de yayımlanmıştır: Tekerleme Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2000.

¹⁰ Kaya, 544-646.

Çocuk Tekerlemeleri: “1- Oyun tekerlemeleri, 2- Eşya ve oyuncak yapımında söylenen tekerlemeler olmak üzere, iki alt başlıkta ele alınır”¹¹. Bu çalışmada konuyu sınırlandırmak için sadece “oyun tekerlemeleri” üzerinde durulacaktır.

Oyun Tekerlemeleri

Oyun tekerlemelerinde kullanılan sözler, bazen anlamlı, bazen anlamsız; bazen de anlamlı ve anlamsız olabilmektedir. Bu hususta şu sorular akla gelebilir: Anlamı olan dizeler çocuklara bir şeyler öğretir mi, öğretirse neler öğretir? Anlamsız dizelerin birer anlamı olabilir mi? Hem anlamlı, hem de anlamsız tekerlemelerin dize veya sözcükleri neden iç içedir? Anlamı olmayan tekerleme söz konusu mudur? Tekerlemede anlamsızlığın bir anlamı var mıdır?

Doğan Kaya oyun tekerlemelerini tanımlarken: “*Belli bir konuları yoktur. Bu özelliklerinden dolayı metin olup olmadıkları dahi tartışılabilir. Yapı itibarıyla şiir çerçevesinde ele almak gerekir,*” demektedir¹². Bu tanımda, “Belli bir konuları yoktur” cümlesine bir başka yönden bakacak olursak, her türlü konu tekerlemelerde yer alabilir, diyebiliriz. Bu yüzden metin olup olmadıkları tartışılmamalıdır. Konusu olan bir yapının metni, zaten oluşturulmuş demektir.

Oyun tekerlemeleri hem bilinen, hem de bilinmeyen veya uydurulan kelimelerle kurulur. Bilinen kelimeler, hayatın yani gerçeğin içinde yer alırken, bilinmeyen kelimeler, hayali yani gerçek olmayı yansıtır. Anlamsız ya da uydurma olarak kabul edilen kelimeler, çocuk için gerçekçi olarak kabul edilebilir.¹³ Tekerlemelerdeki uydurma sözcük veya dizeler dilin imkânları ile birlikte zihnin imkânlarını da zorlar.

Dış Yapı

Dış yapıda, tekerlemelerin dizeleri, dize sayıları, ölçüleri (hece sayıları) durakları, kafiye düzenleri, ses, hece ve kelime tekrarları dikkate alınacaktır.

¹¹ Kaya, 575.

¹² Kaya, 545.

¹³ Hans Zullinger, *Çocukta Oyunla Tedavi*, (çev. Kâmuran Şipal), Cem Yay., İstanbul, 1997, 16-33.

Kara tavuk	a	(2+2)
Karnı yanık	a	(2+2)
Suya düştü	b	(2+2)
Su bulanık	a	(1+3)
Ekmek ekti	b	(2+2)
Ardı yanık	a	(2+2)
Gelsin gitsin	c	(2+2)
Kara tavuk ¹⁴	a	(2+2)

Yukarıdaki tekerleme sekiz dizeden oluşur. Dizeler süreklidir ve birbirlerine bağlıdır. Herhangi bir bent veya kıta oluşturmazlar. Uyak biçimi 1.,2.,4.,6. ve 8. dizelerde düzenlidir. Diğer dizelerde ise kafiye düzeni; önce düzenli, sonra düzensizdir. Düzenli bir kafiye yapılmamış; buna rağmen ses ahengi oluşturulmuştur. Tekerlemede acemice denecek (ekti/düştü) kafiyeler bulunur.Tekerlemede zengin kafiye (bulanık/yanık) ve redif görülür. Hece sayıları aynıdır. Durakları biri dışında uyumludur. Bu tekerlemedeki dış yapı, kusurları olmasına rağmen, genelde düzenlidir.

Bir iki	a	(1+2)
Takır bakır on iki	a	(4+3)
Tahtalarda tahta	b	(4+2)
Biz gideriz bu hafta	b	(4+3)
İneğimiz doğurmuş	c	(4+3)
Haydi çıksın Kel Fatma	b	(4+3)
Fındılı fıstık	ç	(3+3)
Kadifeli yastık	ç	(4+2)
Vallahi yenge	d	(3+2)
Billahi yenge	d	(3+3)
Ben yapmadım	e	(1+3)
Horoz yaptı	f	(2+2)
Horozun selamı var, çık. ¹⁵	ç	(3+4+1)

Yukarıdaki örnekte düzenli bir dış yapı yoktur. Tekerleme on üç dizelidir. Kafiye ve hece sayısı kusurludur. Dizelerde üç heceden sekiz heceye kadar değişen hece sayısı bulunur. Dize sonlarındaki ses benzerlikleri bazen kafiye oluştururken, bazen oluşturmaz. Buna rağmen, tekerlemede nazmı

¹⁴ Aziz Sivashoğlu, **Okul Öncesi Eğitiminde Üniteler, Özel Haftalar ve Günler**, Ya-Pa Yay., İstanbul, 2000,144.

¹⁵ İsmail Hakkı Acar, **Zara Folkloru**, 2.bs., Sivas, 1990, 154.

yansıtan birtakım özellikler görülür. Acemice oluşturulan kafiye gayretlerinden (iki/iki), tam kafiye (tahta/hafta), redif ve zengin kafiye (Vallahi yenge/ Billahi yenge) kadar değişik uyaklar bulunur. Nazım düzeni olmasa da, ses unsuru vardır. Türkçe'nin bilinen ilk şiir örneklerinde olduğu gibi,¹⁶ çocuk yaşta kusurlu bir dış yapı oluşturulur. Bu ses ahenkleri ve çağrışımları çocuk dünyasında bir değer ifade eder. Bu değer Türkçe'nin ses değeridir.

Ay dede	a	(1+2)
Evin nerde	a	(2+2)
Tavuk kes de	a	(2+2)
Yağa yatır	b	(2+2)
Bala batır	b	(2+2)
Sen yemezsen	c	(1+3)
Bana getir ¹⁷	b	(2+2)

Yedi dizeden oluşan tekerlemenin dış yapısında kesin bir kararlılık yoktur. İlk örnekte tekerlemenin dış yapısı daha düzenli iken, ikinci tekerlemede dış yapı düzeni daha azdır. Üçüncü tekerleme ise, ilk iki tekerlemenin arasında bir yapı düzenine sahiptir. Tekermelerde kafiyeleşmeler daha düzenlidir, buna karşın duraklar kusurludur. Dede / nerde / kes de arasında tam kafiye; yatır / batır / getir arasında tam kafiye ve redif bulunur. Ses tekrarları yani ritim doğrudan kafiyeleşmelerle gerçekleştirilir. Türkçe'nin ses unsurları dış yapıyı canlı kılmıştır.

Bisiklete bindim	a	(4+2)
Karınca ezdim	a	(4+2)
Afedersin karınca	b	(4+3)
Seni bir maymun zannettim ¹⁸	a	(3+2+3)

Bu tekerleme beş dizeden oluşur ve hece sayısı altı ile sekiz arasında değişir. Hece ölçüsünden söz edilemez. Durakları da belli bir düzen içinde değildir. Bin-dim / ez-dim / zannet-tim arasında kafiye söz konusu değildir. "Çocuk kafiyesi" diyebileceğimiz bir sesteşlik söz konusudur. Çocuk dünyasına yansıyan şiirin emekleyen biçimi görülür. Dize sayısı, hece sayısı, duraklar, gerçek kafiye gibi unsurlar çocuklar için henüz erken istekler değil midir? Elbette öyledir. Serbest tarzdaki şiir yazarlığı tekerlemelerde karşılığını bulmuş olur.

¹⁶ Reşid Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, TTK Yay., Ankara, 1991, 8; Talat Tekin, "İslâm Öncesi Türk Şiiri," *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı,1 (Eski Türk Şiiri)*, S.409 (Ocak-1986), 3-42.

¹⁷ Nail Tan, *Çocuklarımıza Folklor Hazinesinden Seçmeler*, KB Yay., Ankara, 1981, 75

¹⁸ 1994 doğumlu ve ilköğretim üçüncü sınıf öğrencisi olan Rind Civan ÖNAL'dan derlendi.

Örneklere görüldüğü üzere, tekerlemeler genel olarak dış yapı endişesinden uzaktır. Dize sayılarından, dizelerdeki hece sayılarına, hece sayılarından kafiye biçimlerine kadar tekerlemeler, yapılarında kararlılık göstermezler. Tekerlemelerde rahat bir söyleyiş sergilenir. Şekil bakımından tekerlemeler çocukların özgür dünyalarına ayna tutar.

İç Yapı

Yukarıda belirtildiği üzere tekerlemelerin konuları hayatın her alanı kapsar. Bu yaşam çocukların kendi gözleriyle gördükleri, kendilerince dünyayı fark ettikleri bir yaşamdır. Tekerlemeler söyleyicilerinin çocukluk dönemlerini ve etraflarında olup bitenleri sergiler. İçeriği bakımından anlamlı ve anlamsız olan tekerlemelerin yanı sıra, dönemine göre üretilmiş olanları da vardır.

a) Anlamlı Tekerlemeler

Anlamlı tekerlemeler, bilinen kelimelerle yapılan tekerlemelerdir.

1, 2, 3,4!
Ayşe kapıyı ört
5, 6, 7, 8!
Çörekleri biz yeriz
1, 2, 3, 4, 5!
Uyandırdı beni güneş
6, 7, 8, 9, 10!
Giydim sarı pantolon¹⁹

Tekerlemelerin eğitim ve öğretimine katkısı, sayıları öğretmekle başlar diyebiliriz. Sayıların ağırlıklı olduğu öğretim, tekerlemelerle oyuna, oyunla eğitime dönüşür. Her sayının son sesi veya sesleri ile bir sonraki dizede yer alan son ses veya seslerle kafiye oluşturulur, bu arada birtakım bilgiler verilir. Bu bilgiler oyun ortamında öğrenmeye dönüşür. “Kapıyı ört” ile açmak / kapamak kavramını öğretilir. “Çörekleri biz yeriz” ile yemek / yememek kavramları hatırlatılır. Doğrudan eğitimde öğretilen yeme, içme öğretimi oyun içinde

¹⁹ Çağdaş Bilgi Öyküler ve Şiirler, 3.bs., abc Kitapevi, İstanbul, 1998, 6.

önceden sezdirilir. “Uyandırdı beni güneş” ile uyanmak / uyanmamak, sabahları güneş doğar öğretimi verilir. “Güneş” uzaydaki varlıkların da bir öğretisidir. “Giydim sarı pantolon” ile çocuğa renkler öğretilir.

Allah adıyla başlayalım
Şeytanı taşlayalım
Biricik
İkicik
Üççük
Dörtçük
Beşçik
Altıcık
Yedicik
Sekizcuk
Dokuzcuk
Oncuk
Ciciliği boncuk²⁰

“Allah adıyla başlayalım” dizesi ile bismelenin Türkçe şekli öğretilir. Dini bir ibare oyun ile verilir. “Şeytanı taşlayalım” aynı öğretimin devamıdır. İyi ve kötü arasında, Allah / şeytan zıtlığı öğretilmektedir. Daha sonra birden ona kadar sayıların sonuna, -cık, -cik, -cuk, -cük küçültme, acıma ve sevmeye görevleri yapan ek getirilir. Her bir sayı sahiplenme duygusuyla öğretilir.

Pazar pazar paz gelir
Pazartesi tez gelir
Salı sallanır gelir
Çarşamba çullanır gelir
Perşembe halim
Cuma canım
Cumartesi balım²¹

Tekerlemede dış yapı iç anlamı etkiler. Bu tekerlemede haftanın günleri öğretilir. İlk dizede “Paz” hecesi ve -r sesiyle aliterasyon sanatı yapılır. İlk dört dizinin sonunda “gelir” kelimesi tekrarlanır. Üçüncü ve dördüncünde “gelir”ler redif olur. “-llanır” sesleri ise zengin kafiye oluşturur. Son üç dize sonu da

²⁰ Tan, 73.

²¹ Sivashoğlu, 241.

kafiyelidir. Tekerlemeler dış ahenkle, ses ve kelime tekrarlarıyla oyuna eğlenceye dönüşür. Tekerlemelerin dış yapısı, ses, hece ve kelime tekrarları anlama yardımcı olur. Biçimin güzelliği, özün veya söylenmek istenilenlerin dayanağı olur.

Tekerlemede günler birer birer verilir. Böylece günler sevdirilerek öğretilir. Bu kadarla da kalınmaz, her bir güne bir anlam yüklenir. Pazartesinin tez geldiği, salının sal fiil kökü ile sallandığı, çarşambanın çullandığı söylenir. Sallanma ve çullanma kelimeleri çocuğun dikkatini cevabı olmayan bir yöne sürükler. Tekerlemede doğrudan sorulmuş soru yoktur. Dolaylı olarak çocuğun kafasında sorular oluşturulur. Salı neden sallanır? Çarşamba neden çullanır? Soru sormak başlı başına bir öğrenme ve araştırma tekniğidir. Öğrenmenin ilk adımıdır. Tekerlemelerle gerek okul öncesinde, gerek ilköğretim aşamasında çocuğa sorgulama yeteneği kazandırılır. Oyun içinde sallanmak ve çullanmak çocuk için eğlenceli bir durumdur. Gizli bir sorunun cevabında mizahı yakalaması, çocuğun zekâsını kullanmasına zemin hazırlar. Perşembe halimdir. Neden halimdir? Bilinmez. Belki de bir cuma öncesi bir gün olduğu içindir. Cuma canımdır, çünkü “Cuma” kutsal bir gündür. Cuma günü sevdirilmiş olunur. Cumartesi ise baldır. Tatil olduğu için mi? Olabilir. Sonuç olarak her güne bir anlam, ya da anlamsızlık yüklenir. Anlamlı olan öğretici, anlamsız olan hem düşündürücü hem de eğlendirici olur.

Dolapta pekmez
Yala yala bitmez
Ayşecik cik cik
Fatmacık cik cik
Sen bu oyundan çık²²

Dış ahenk “mez” ve “cik”lerin tekrarıyla kurulurken, hem yatay, hem de dikey bağlamda “cik” hecesine yer verilir. İlk dize anlam bakımından ikincisine bağlanır. Burada bir mizah unsuru vardır: Pekmez yalamakla bitmez. Çocukların birbirlerini küçümsemeleri, birbirleriyle alay etmeleri söz konusu değildir. Sayma işlemi herhangi biri yapabilir. Sayan çocuk başka bir seferde sayılabilir. Oyun tekerlemelerinde dostluk ve sevgi vardır. Ayşecik, Fatmacık kelimelerindeki –cik hem sonraki “cik”ları şeklen destekler, hem de çocuklar arasında sevginin yerleşmesine ortam hazırlar. Son dize ise hecelerin sayımı sonunda kimin oyundan çıkacağını belirtir. Tekerleme bir işlev görür; böylece oyundan çıkanlar belirlenir.

²² İlköğretim yedinci sınıf öğrencisi Gül Destan ÖNAL’dan derlendi.

b) Anlamsız Tekerlemeler

Anlamsız tekerlemeler (çoğunluğu) anlamlı kelimelerden oluşmayan tekerlemelerdir.

Akçiki bakçiki
Karakedi rongo
Arşeveti erevizyon
İnekli dağlar
Birine mi benzettin
İnek mi zannettin
Möö...²³

Anlamlı olmayan tekerlemelerde eğlence ve mizah ön plandadır. İlk üç dizedeki kelimeler, bir kelimenin dışında, bir anlam ifade etmez. Anlamlı kelime erevizyondur. Erevizyon kelimesi çocukların kelime hazinesine girmiştir. Şarkı yarışmalarından çocukların haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

Tekerlemeler her zaman söz değeri t(herhangi bir anlam) taşımaz. Kimi zaman ses değeri (ritim veya ahenk) söz değerleri aşar. Tekerleme içindeki kelimelerin anlamı olmasa da, dizeler içindeki ses değerleri, onları anlamlı kılar. Ses sanatları oluşur. İlk dizede ilk kelime –a ile ikinci kelime –b sesi ile başlar, her iki kelimenin ilk seslerinden sonrası aynıdır. Kelimeler anlamlı değildir, ama ses değerine sahiptir. Tekerlemenin girişi ikinci ve üçüncü dizede de devam eder.

Son dört dizedeki kelimeler tek başlarına anlamlı olmakla birlikte, bütün içinde bir anlam taşımazlar. Son kelimedede hayvan taklidi yapılır: “Mööö.” Anlamsız tekerlemenin buradaki anlamı, saymaca yanında, güldürmecedir. Çocukların mizah anlayışı benzetmelerle gerçekleşir.

Doramille
Doramilla
Hop bir eş
Maroldeş
Kör Hasan
Sadık eş²⁴

²³ Kaya, 564.

²⁴ Kaya, 563.

Tekerlemenin girişi ilk iki dize veya kelimedir. Anlamı olmayan kelime başlangıçta yine dikkat çeker. Masal tekerlemelerinde de görülen bu anlamsızlık, daha sonra dizelere hazırlık görevi üstlenir. Dış yapıdaki ses tekrarları anlamsızlığın kabulüne yardım eder.

Anlamsız gözükten tekerlemeler içlerinde yan anlamlar taşıyabilir. “Bir eş,” “Kör Hasan,” “Sadık eş” ifadeleri her ne kadar ilk bakışta anlamsız gözükse de, tamamen anlamsız değildir. Kör adamın sadık bir eş olacağı, “Hop bir eş” dizesinde hem çocukların oyunda eş seçtiklerini gösterir, hem de büyüklerin dünyasına telmihte bulunulur. Çocukların büyüklere özenmesi önemli bir davranış biçimidir. “Marul deş” ifadesi, çocukların çevresini verir. Tekerlemeyi söyleyenlerin kırsal bir bölgeden oldukları söylenebilir.

Cim bo tartari
Lâligil lastiği, mandali
Kara cici, kara cici
Vij, vj, vj²⁵

Bu tekerlenmenin hişbir anlamı bulunmamaktadır. Ahenk sağlanması için ilk üç dize sonunda kafiye oluşturulur. İkinci dizede –l sesi ile aliterasyon sanatı yapılmıştır. Üçüncü ve dördüncü dizede kelime tekrarları yapılır. Böylece tekrarlamalar kulağa melodik gelir. Sayışmaca ile birlikte eğlenceli bir ortam yaratılmış olunur. Tekerlemede dış yapının ritmi, söylenen sözleri gizemli ve eğlenceli bir hâle getirir, böylece tekerleme değeri kazanmış olur. Bu tekerleme, söz değeri olmayan sadece ses değeri olan bir tekerlemedir.

c) Dönemine Göre Oluşturulmuş Tekerlemeler

Tekerlemelerde yer alan birtakım bilgiler tekerlemelerin belli dönemlerde veya zamanlarda söylendiğini gösterir. Bu bilgiler tekerlemelerin zaman içindeki seyrini verir.

Enver Paşa hasta
Çorbası tasta
Mendili İpek
İnadına köpek²⁶

²⁵ Kaya, 563.

Bu tekerleme 1930'lu yıllarda söylenen bir tekerlemedir. Dönem, Cumhuriyetin kuruluşu ve İstiklâl Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Enver Paşa çocukların tekerlemelerinde çarpıcı bir şekilde yerini bulur. Osmanlı döneminin önemli isimlerinden biri, Cumhuriyet döneminde sevilmez. Çocuklar arasında adı anılırken inadı vurgulanır ve aşağılanır. Enver Paşa'nın 1930'lu yıllarda kamuda nasıl algılandığına ve bunun çocuk tekerlemelerine nasıl yansıtıldığına şahit olmaktadır.

Çıktım erik dalına
Baktım tren yoluna
Üç gemi geliyor
Biri ağa
Biri paşa
Ortasında Kemal Paşa²⁷

Günümüzde de söylenen tekerleme, paşa ifadesi ile soyadı kanununun çıkmadığı 1934 öncesi yılları çağrıştırmaktadır. Erik dalına çıkmak, treni gözetlemek izlenen ve istenen yolcuyu beklemek anlamındadır. Zaman, trenin önemli bir ulaşım aracı olduğu yıllardır.

Çocukların dizesinde ağa ve paşa arasında asıl beklenen Kemal Paşa'dır. Ağa paşa ifadesi, sivil ve resmî yani halk ile devlet arasında bir yan anlamla yüklüdür. İkisinin de kucakladığı bir paşa vardır: O da Mustafa Kemal Paşa'dır.

Çocuklar taklit ederek öğrenilenler. Enver Paşa için söylenenlerle, Mustafa Kemal Paşa için söylenenler arasındaki fark, onların zihni algılamalarını ve etraflarında olan bitenleri yalın bir şekilde ortaya koymaktadır.

Redkit Mahallesi
Rintin Sokak
No dokuz
Evde yokuz²⁸

Redkit bir çizgi roman kahramanıdır. Rintintin aynı çizgi romandaki köpeğin adıdır. Bu tekerleme girişi bir dönemin çizgi kahramanlarının adıyla

²⁶ 1925 Erzurum doğumlu Orhan Önal'dan derlendi. İlkokul yıllarında söylenen bir tekerleme imiş.

²⁷ Zambat vd., S.2, 29.

²⁸ Sivaslıoğlu, 68.

başlar. Televizyonun çocukları nasıl etkilediği görülür. Televizyon dünyasından etkilenen çocukların ürettiği tekerleme, Türkçenin söz varlığı içinde yerini alır.

Barni Barni Moloztaş
Fred Fred Çakmaktaş
Vilma Vilma gir koluma
Beti Beti sarıl boynuma
Çakıl Çakıl al sana akıl
Bom bom bom çekil yoldan²⁹

Taş Devri dizisiyle birlikte oluşturulmuş tekerleme, televizyon dünyasından bir başka etkilenmenin göstergesidir. Çizgi film şeklinde daha çok çocukların ilgisini çeken diziden esinlenerek yapılan bu tekerleme, tekerlemelerin yeniden nasıl üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu tekerlemede de yine yinelemeler, kafiyeler söz konusudur. Tekerlemenin anlamlı yönü, çizgi film kahramanlarına karşı takınılan tavidir. “Vilma Vilma gir koluma,” “Beti Beti sarıl boynuma” dizeleri çocukların nasıl öykündüklerini, gerçek olmayan hayalî dünyanın nasıl ciddiye alındığını göstermektedir.

10,20,30,40,50,60,70,80,90,100
Öne gelen öküz
Arkaya kalan
Pamuk Prenses
İbrahim Tatlıses
Müslüm Gürses
Ses ses ses
Müslüm Gür-Ses³⁰

Bu tekerlemede sayılar onar onar sayılır. Bu tekerleme çok çağrışımlı bir tekerlemedir. Oyun içindeki belli kurallar anlatılır. Öne gelen hayvana benzetilir. Bu hayvan benzetmesi “öküz” kelimesinin yüklendiği bütün olumsuzlukları içerir. Kaba, anlayışı kıt vb. anlamlar söz konusudur. Geride kalan ise, sevilen insanlara benzetilir. Pamuk Prenses kızlar için söylenmiş olmalıdır. Kızlı erkekli bir oyun olduğu anlaşılır. Erkekler, sevilen sanatçılara; İbrahim Tatlıses’e ve Müslim Gürses’e benzetilir. Önde sevilmez olan hayvan, arkada sevilen insanlar bulunur. Öykündükleri sanatçılar, onların dünyalarında bir prens gibi yer bulur. Çocuklar öküze yüklenen anlamın da pekala farkındadırlar.

²⁹ Kaya, 551.

³⁰ Odabaşoğlu, 14-15.

Altı kere altı otuz altı
Hakem dedi: Penaltı
Rıfat dedi: Atarım
Prekazi dedi: Kaçarım³¹

Bu tekerlemeyi söyleyen çocukların okullu oldukları, çarpım tablosunu bilmelerinden bellidir. Altılar dizede bolca kullanılır. Bir şekilde futbol bilgisine sahip olan çocuklar, tuttıkları takımları, oyun kurallarını ve futbolcuları tekerlemelerinde kullanırlar. Penaltı atmak onlar için de bir hünerdir. Prekazi, Galatasaray futbol takımının Avrupa sahalarında başarı gösteren futbolcusudur. Bu da, tekerlemenin hangi dönemlerde oluşturulduğunun bir belirtisidir.

Oyun tekerlemeleri, çocuklar tarafından güncel olaylardan esinlenerek yeniden üretilmektedir. Bu durum çocukların yaratıcı zekâlarını ortaya koymaktadır. Var olanı taklit yolu ile öğrenmekle kalmazlar, bunu daha da geliştirirler. Tekerlemelerin ruhunu kavrayan çocuklar bağımsız olarak yeni tekerlemeler üretebilirler.

Oyun Tekerlemelerinin Eğitim-Öğretimle İlişkisi

Tekerlemeler, okul öncesi ve okul çağında sokak arkadaşlığı ortamında söylenir. Sokak arkadaşlığı ortamı tekerlemelerin doğal ortamıdır. Bu ortamda söylenen tekerlemeler arasında argo ve küfür de görülür. Sayışmaca tekerlemeleri, oyunun başlangıcında veya içinde belirleyici olur. Böylece herkes hakkına razı olur. Tekerlemeler, bir anlaşma aracı, ortak bir kabul değeri taşır.

Tekerlemelerden okul öncesinden başlayarak birinci, ikinci ve kısmen üçüncü sınıfta yararlanılabilir. Derslerde dikkat çekmek ve çocukların dikkatlerini diri tutmak için tekerlemeler kullanılabilir. Yazılı ve sözlü anlatımı geliştirmede tekerlemelerden faydalanılabilir.

Eğitim ve öğretimde tekerlemelerden a- Okul öncesinde, b- Okul döneminde olmak üzere iki ayrı zamanda yararlanılmaktadır. Okul öncesi dönem, anaokulu ve ana sınıfı dönemidir.

Anaokulu ve ana sınıfı için hazırlanmış kitap ve dergilerde, çocuk edebiyatının diğer türleri yanında oyun tekerlemeleri de yer almaktadır³².

³¹ Odabaşoğlu, 36.

³² Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Zembat vd., muhtelif sayı ve sayfalarda, **Mavi Boncuk Anaokulu Ünite Dergisi**, çeşitli sayılarda ve muhtelif sayfalarda; Sivaslıoğlu, muhtelif sayfalarda.

Günümüzdeki çocuk dergilerinin bir kısmında, diğer çocuk edebiyatı türlerine (masal, mani, fıkra, çocuk şiiri vb.) yer verilmesine rağmen, oyun tekerlemelerine ya az yer verilmekte, ya da hiç yer verilmektedir³³.

İlköğretim çağında I. ve II. sınıfların Türkçe ders kitaplarında tekerlemelere de yer verilmez. Araştırmalarımızda adı geçen ders kitaplarında tekerlemelere yeterince yer verilmediği görülmüştür. İlköğretim Türkçe I. sınıflar için yazılmış ders kitaplarında masal, fıkra, bilmece türleri yanında tekerlemeler de bulunmaktadır³⁴. II. sınıf ders kitaplarının bazılarında tekerlemeler hiç yer almazken³⁵ bazılarında az sayıda yer almaktadır³⁶. III. sınıf Türkçe ders kitaplarında tekerlemeler dahil olmak üzere anonim çocuk edebiyatı örneğine rastlanmamaktadır. III.sınıfın müzik ders kitaplarında tekerlemeler notalara alınarak değerlendirilmiştir³⁷.

Tekerlemeler ve dolayısıyla diğer anonim çocuk edebiyatı ürünleri ders kitaplarında, ne ölçüde ve sınıflarına göre ne oranda verilmesi gerektiği konusunda bir kararlılık görülmemektedir. Ders kitaplarında anonim çocuk edebiyatına yeterince yer verilip verilmediği tartışılmalı ve yeniden ele alınmalıdır. Çocuk edebiyatının anonim türü ders kitaplarında, kendi kültürümüzü daha iyi sezdirmek, eğitmek ve öğretmek adına yer alması şüphesiz yararlı olacaktır.

Tekerlemelerin Türkçe'nin eğitim ve öğrenimine olan katkısı şöyle sıralanabilir:

- a- Kafiye, aliterasyon (ses ve hece tekrarı) ve kelime tekrarı öğrenmeyi kolaylaştırır. Bir başka deyişle yinelemelerle etkili öğrenme gerçekleştirilir.
- b- Tekerlemelerin dış be iç yapıları çocukların eğitimlerini ve dil öğrenimlerini olumlu yönde etkiler. Tekerlemelerde sezgi ve sevgi yoluyla dil eğitimi verilir.
- c- Tekerlemelerle çocukların yaratıcı yönü ortaya çıkarılır.

³³ Bu dergilerden bazıları: Çocuk Dergisi **İnci, Sevinç** "Birlik" Çocuk Dergisi, Milliyet Çocuk Haftalık Çocuk Dergisi **Miço**'dur.

³⁴ Dilek Kaya, Fevzi Sarıdağ, **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 1**, Bir Yay., Ankara, (tarihsiz), 43,135.

³⁵ Dr .Mehmet Hengirmen, Bedia Kartal Aydoğan, Necla Yılmaz, Pervin Çınar, Özkan Güngör, **İlköğretim Türkçe 2**, Engin yay., İstanbul, 2001, 117,120,132; Aliyar Karaca, Ahmet Kapulu, **İlköğretim Türkçe 2**, Koza Yay., Ankara, 2002, 86.

³⁶ Nihat Ali Taşkın, Mehmet Ali Külekçi, **İlköğretim Türkçe 2**, Dörtel Yay., Ankara, 2002,23.

³⁷ Prof. Dr. Salih Akkaş, **İlköğretim Müzik Ders Kitabı 3**, Pasifik Yay., Ankara, (tarihsiz), 56,70,71.

- ç- Tekerlemeler, bir yandan ezberlemeyi gerekli kılar. Bu ezberin yaratıcı zekâya olumsuz etkisi olduğu düşünülse de, çocuklar ezberlerin dar alanına sıkışmazlar, yeni tekerlemeler üretebilirler. Ezbere öğrenme yöntemi, ilk öğrenme yolu olan taklitle gerçekleştirilir.
- d- Türkçe'den zevk alınarak dilin imkânları keşfedilir.
- e- Eğlence Türkçe'nin kelime imkânlarıyla gerçekleştirilirken ses yapıları da zorlanır. Kelime üretme denemeleri anlamlı olmasa da denenir.
- f- Tekerlemelerdeki ahengin ve biçimsel süsün farkına varılır. Çocuğun keşfettiği bir şiir dünyası oluşur.
- g- Çocuklar tekerlemelerle heceleri bölmeyi öğrenmiş olurlar. Buna çok dikkat edilir, yanlış heceleyene müdahalede bulunulur. Aksi halde sıralama şaşırılır ve ebe yanlış seçilir.
- h- Tekerlemelerde çocukların dünyasında var olanlar ortaya konulur. Tekerlemelerden hareketle çocukların dünyalarına ulaşılabilir.

Tekerlemelerin iç ve dış yapıları çocukların kendi zevkleri ile bezelidir. Tekerlemeler çocuklar gibi sevimlidir. Onlar gibi doğaldır ve insancadır. Tekerlemeler oyun içinde ortaklığı, birlikteliği, çokluk içinden ayrışmayı, ayrışıp tekrar bütünleşmeyi, oyun içinde eğlenmeyi ve paylaşmaya öğretir. Bu yönüyle de oyun tekerlemelerinin bir çok işlevi vardır. Aynı zamanda tekerlemeler eğitimin bir parçasıdır, eğitici ve öğretici tarafları vardır. Çocuklar bir yandan eğlenirken diğer yandan Türkçe'nin imkânlarını zorlarlar.

Sonuç

Çocukluk döneminin ilk yıllarında, çocuklar giydikleri elbiselerin seçimine dikkat edemezler. Giydiklerine ilerleyen yıllarda biraz daha dikkat ederler. Çocukluktan gençliğe geçişte artık giyim-kuşama iyiden iyiye özen gösterilir. Tekerlemeler de bir bakıma aynı seyri takip eder. Çocuklar kullandıkları dilin dış ve iç yapılarına aynı süreçte aynı yaklaşımı sergilerler. Anne-babanın çocuğuna kendi varlığınca giydirdiği bir giyim-kuşam söz konusudur. Aynı şekilde çocuklar yetiştikleri ülkede, o ana dil ile hazır sunulan birtakım söz kalıpları veya tekerlemelerle karşı karşıya kalırlar.

Tekerleme türü çocuk edebiyatının ilk aşamasıdır. Bu dönemin çocuklar için edebiyatta bir emekleme dönemi olduğu söylenebilir. Tekerlemeler çocuklara ait ilk anonim örneklerdendir.

Tekerlemeler, çevrelerini algılayan çocukların dünyasına birer ayna tutar; küçüklerin ilk dikkate değer edebî ürünlerinden bir olur. Tekerlemeler günlük oyunlar içinde eğlendirici ve eğitici bir görev üstlenirler. Çocuklar için tekerlemeler hem komiktir, hem de eğlencelidir. Tek tek söylenir ve bir amaca yöneliktir. Amaç çoğu kez ebe seçmektir. Tekerlemelerle çocuklar dilin pek çok unsurunu bir arada kullanır. Tekerlemelerle çocuklar öğrenmeyi öğrenir.

Çocuklar, oyun tekerlemelerinden aldıkları hazla ileri yaşlarda Türkçe'nin diğer edebî alanlarına kendilerini hazırlamış olurlar. Tekerlemeler zamanla yerini manilere, türkülere, şarkılara ve çeşitli şiir türlerine bırakır.

KAYNAKÇA

- ACAR, İsmail Hakkı, **Zara Folkloru**, 2.bs., Sivas, 1990.
- AKALIN, L. Sami, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Varlık Yay., İstanbul, 1984.
- AKKAŞ, Salih Akkaş, **İlköğretim Müzik Ders Kitabı 3**, Pasifik Yay., Ankara, (tarihsiz).
- ARAT, Reşid Rahmeti, **Eski Türk Şiiri**, TTK Yay., Ankara, 1991.
- BARAN, Musa, **Çocuk Oyunları**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1999.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, Gelişim Yay., İstanbul, 1986, C. XVIII.
- ARTUN, Erman, **Tekirdağ Folklorun'dan Örnekler**, Tekirdağ, 1983.
- BORATAV, Pertev Naili, **Zaman Zaman İçinde**, Adam Yay., İstanbul, 1992.
- _____ : **Tekerleme Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı**, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2000.
- Çağdaş Bilgi Öyküleri ve Şiirler**, 3.bs., abc Kitapevi, İstanbul, 1998.
- ELÇİN, Şükrü, "Tekerleme" **Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt Edebiyat (Türkiye)**, TKAE Yay., Ankara, 1998.
- _____ : **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981.
- HENGİRMEN, Mehmet, Bedi Kartal Aydoğan, Necla Yılmaz, Pervin Çınar, Özkan Güngör, **İlköğretim Türkçe 2**, Engin yay., İstanbul, 2001.
- KARACA, Aliyar, Ahmet Kapulu, **İlköğretim Türkçe 2**, Koza Yay., Ankara, 2002.
- KAYA, Doğan, **Anonim Halk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- _____ : "Sivas Acıyurt Köyü Seyirlik ve Çocuk Oyunları", **Türk Folkloru**, S.67., (Şubat 1985), 21-22.

- Mavi Boncuk Anaokulu Ünite Dergisi**, (hzl. Semra Bozkurt, Nazım Akyıldız) Murat Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Odabaşoğlu, Sezer, **Bir Avuç Tekerleme**, Esin Yay., İstanbul (tarihsiz).
- ONAY, Ahmet Talât, **Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i**, (hzl. Prof. Dr. Cemal Kurnaz) Akçağ Yay., Ankara, 1996.
- ÖZDOĞAN, Berka, **Çocuk ve Oyun**, 5.bs., Anı Yay., Ankara, 2000.
- ÖZHAN, Mevlüt - Prof. Dr. Malik Muradoğlu, **Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1997.
- ÖZTELLİ, Cahit, "Çocuk Oyunlarında Ebe Çıkarma Tekerlemeleri," **TFA**, 5.C, S.108, (Temmuz 1958), 1721-1722.
- POYRAZ, Hatice, **Okul Öncesi Dönemde Oyun ve Oyuncak**, Anı Yay., Ankara, 1999.
- Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük**, Ansiklopedik Yay., İstanbul, 1982, C.IX.
- SİVASLIOĞLU, Aziz, **Okul Öncesi Eğitiminde Üniteler, Özel Haftalar, ve Günler**, Ya-Pa Yay., İstanbul, 2000.
- ŞİMŞEK, Tacettin, **Çocuk Edebiyatı**, Rengarenk Yay., Ankara, 2002, 22-30.
- TAN, Nail, **Çocuklarımıza Folklor Hazineslerinden Seçmeler**, KB Yay., Ankara, 1981.
- TAŞKIN, Nihat Ali, Mehmet Ali Külekçi, **İlköğretim Türkçe 2**, Dörtel Yay., Ankara.
- TEKİN, Talat, "İslâm Öncesi Türk Şiiri," **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı,1 (Eski Türk Şiiri)**, S.409 (Ocak-1986), 3-42.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Türler**, Dergâh Yay., İstanbul.
- ÜNLÜ, H.Hüseyin – Mehmet Ünlü, **Bilmeceler Tekerlemeler Pratik Zekâyı Geliştirici Bilmeceler Sayışmalar-Yanıltmalar Atasözleri Bulmacaları**, Ünlü Yay., İstanbul, (tarihsiz).
- ZEMBAT, Rengin, Aynur Çağlarım ve Aziz Sivashoğlu, **Okul Öncesi Eğitim Seti**, İstanbul, 1999.
- ZULLİNGER, Hans, **Çocukta Oyunla Tedavi**, (çev. Kâmuran Şipal), Cem Yay., İstanbul, 1997.